

Magnus Mörner

A TAGOSÍTÁS FOLYAMATA A SVÉD VIDÉKI TÁRSADALOMBAN

(*Peasant studies, Pittsburgh, Vol. VI, No. 3. July, 1977*)

1. Bevezetés

A föld szétaprózódása nagy számú parcellákra felosztások, örökösödés és más egyéb okok eredménye, amely hosszabb, vagy rövidebb idő alatt zajlott le. Ezt a telkek nagysága és száma, valamint a központtól való távolságuk alapján lehet lemérni. Bár túlzásnak látszik, a szétaprózódás akadályt állíthat a mezőgazdasági fejlődés elé. Azonban a szétaprózódás és más szerkezeti sajátosságok hatása a mezőgazdaságra meglehetősen változik a gazdasági és technikai körülményeknek megfelelően. Az akár az állam, akár a nagybirtokosok, vagy akár a gazdálkodók részéről támogatott tagosítás célja, hogy orvosolják a szétaprózódás valódi vagy vélt kárait.

Az 1. világháborút megelőzően, az angliai bekerítéseket kivéve, sehol nem volt a tagosítás alaposabb, mint a skandináv országokban. Ennek a cikknek a célja, hogy ezt a fejlődést Svédország esetében összefoglalja, bemutassa gazdasági, társadalmi és politikai hatásait, röviden, hogy nemzetközi, összehasonlító keretben szemlélje.

A tagosítás Svédországban a 18. század közepén kezdődött és gyakorlatilag a 20. század elején fejeződött be. Ha a „paraszt” fogalom Svédország 18. századi vidéki népességére könnyen alkalmazható, ugyanilyen nyilvánvalóan 1900-ra a vidéki lakosság piac-orientált „gazdálkodókból” állt. Mikor ment végbe az átmenet?

Hogy elkerüljük az elemzés csapdáit, a cikkben a „gazdálkodó” vagy a „falusi” fogalmakat használom (a falvak felbomlásáig). Ez megegyező egy egyszerű svéd terminus, a *bonde* (többesszám: *bönder*) használatával (éppúgy, mint a németben a *Bauer*), amely a falusi földművelőt jelöli, tekintet nélkül más jellegzetességekre, amelyek az időbeni változásnak alárendeltek.

Ezek a *bonde*-k körülbelül ie. 500 óta éltek együtt különböző típusú falvakban (*byar*). Svédország egyes részein, mint Skåne és Västergötland tartományok esetében, a 18. századi falvak gyakran 10-25 gazdaságból álltak, de máshol az 5-10 volt szokás. A falvak nagy részének felbomlása a svéd gazdaságok tagosításának legfeltűnőbb és legdrámaibb vonása volt.

2. Források

Svédországban a 16. századtól fogva a közigazgatási okiratokat igyekeztek gondosan megőrizni, ami egyrészt annak köszönhető, hogy svéd területen nem volt háború, másrészt mutatja az állami közigazgatás folyamatosságát és aránylag magas színvonalát. Ez utóbbi körülmény meglehetősen megbízható adatokkal szolgál, amelyek gyakran hosszabb időtartamot átfogó időszak kiadványok formájában hozzáférhetőek. A mi témánkra vonatkozó okiratok demográfiaiak, kincstáriak és bíróságiak, éppúgy, mint azok, amelyek magával a föld tagosításával vannak összefüggésben. Egyházközségi feljegyzéseket gyakran folyamatosan az 1680-as évektől őrzik. A *husförhörslängder* (a katekizmusvizsgák egyházközségi okmányai) különösen hasznosnak bizonyulnak. 1748-tól kezdve tartalmaznak adatokat minden egyházközségi tag (gyerekeket is beleértve) nevére, korára, nemére, társadalmi helyzetére, foglalkozására, hittani tudására, lakóhelyére, költözésére, házasságára, halálára nézve. 1735-től a plébániapapoknak évenkénti jelentést kellett készíteniük a központi kormányzat számára a születésekről és (1721-től kezdve) az elhalálozásokról. 1748-ban egy különleges statisztikai szervezetet állítottak fel, amit 1858-ban szerveztek újjá. A svéd lakosság adatainak folyamatos nyilvántartását régtől fogva szem előtt tartják. A kincstári adatok a korai 17. század óta a *mantal*-ra alapozódnak, ami egy „közönséges *bonde*” tanyájának adóját jelenti. Ez egy mintegy 9-14 hektáros birtokra vonatkozott. A fejadó-nyilvántartások, amelyeket ezen az alapon készítettek, 1628-ig mennek vissza, de a jelen évszadig csak 15-63 év közötti személyeket tartalmazza és a szegényeket, stb. is kizárták. Vannak olyan listák is, amelyek a dézsmafizetést jegyzik (1527-től kezdve 2/3-a a Koronához áramlott).

A bírósági dokumentációk között az elhunytak (*bouppteckningar*) birtokainak leltárai különösen értékesek.

A nagyszámú térképeknek, amelyeket a Földmérő Hivatal (jelenleg *Lantmäteristyrelsen*) 1628-as alapítása óta falu- és gazdasági szinten készített, a földtagosítás története szempontjából közvetlen jelentősége van. Az alább bemutatásra kerülő reformok eredményeképpen ezek a tevékenységek kiterjedtek. A Hivatalban tárolt 200 000 térkép mellett még kb. 600 000 található a helyi földmérő hivatalokban. Faluszintű reformokkal kapcsolatos dossziékat mind közigazgatási, mind bírósági archívumokban tárolnak.

A gazdasági terület és mezőgazdasági termelés statisztikái kevésbé megbízhatóak, mint az eddig említett más források. Ezeket az adatokat a plébánosoknak kellett összegyűjteni 1805-től kezdve és 1820 után vannak tartományi szintű áttekintéseink, nemzeti méretben végül 1858-tól kezdve állították ezt össze. Úgy tűnik, hogy a statisztikákat alábecsülik. A 19. század utolsó három évtizedében a megyéről megyére készített általános gazdasági térképek megbízhatóbb alapnak bizonyulnak a földterület becslésére, mint a statisztikák. Magánföldbirtokosok beszámolóiban bizonyos mértékig ellenőrző és kiegészítő célokat szolgálnak. Azonban azok jellegüknél fogva majdnem kizárólagosan a nagybirtokokra vonatkoznak.

Bár, ahogyan majd látni fogjuk, a földtagosítást és sok kapcsolódó jelenséget már bőven tárgyaltak, néhány mélyen rejlő helyi kivétellel, a téma kutatása még végrehajtásra vár. Ez nyilvánvalóan a „l'embarras de richesse” esete és azé a problémáé, hogy a történelmi dokumentumok tanulmányozását összehangoljuk a különleges föld-ökológiai feltételekkel.

3. A svéd vidéki társadalom a 18. század közepén

Svédországban az open-field rendszert *tegskifte*-ként ismerték (teg=földsáv; skifte=újrakiosztás). A parasztek lakóhely-parcelláit különböző típusú és méretű falvakban gyűjtötték össze. A szántóföldet sok, különböző minőségű területre osztották. Minden falubelinek volt egy telke minden területen. Az örökösök közötti felosztásnak köszönhetően, vagy eladással, az aprózódás néha végletessé vált, különösen Dél-Svédország termékenyebb, nyílt részein, „Volt rá példa, hogy a falubeliek több mint száz parcellát birtokoltak ugyanabban a faluban, néhány esetben még tetemesebbet is”.

Logikusan, a falubelieknek ugyanazt a ritmust kell követniük parcelláik művelésénél (*bytvång*=falukényszer, kb. német Flurzwang). Azonban, az aratást kivéve, egyéni művelés folyt. A legelőket szintén felosztották a falubeliek között, míg a falusi közlegelőket (*allmännigar*), mint a nevük is mutatja, közös használatban tartották. A 19. századra a *tegskifte* olyan változatait lehetett megtalálni, amelyek korábbi formák nyomait viselték magukon. A korai középkori hagyományok is szokásban voltak, de néhány helyen mégis későn, a 17. században vezetik be. Ezt a meglepően állandó változatot *solskifte*-nek nevezték (sol=nap). Elméletileg, a telkek sorrendje, a gazdaságoknak a faluban elfoglalt helyük alapján, minden területen ugyanolyan kellene, hogy legyen (napjárásnak megfelelő=órajárásnak megfelelő). Minden gazdaság kiterjedését az egésztől kivett része határozta meg (*byomål*), de gyakran a lakóparcella is befolyásolta. Így az open-field rendszer nem kellene, hogy statikus legyen, bár annak látszik egy későbbi, az erőteljes változás nézőpontjából.

Nem meglepő, hogy a termelékenység csökkent. Svédország északi részén, ahol a szarvasmarha aránya magas volt, az egynyomásos rendszer volt uralkodó, míg a középső részeken a föld felét minden évben ugaron hagyták. Délen a háromnyomásos rendszer volt jellemző, amely csak két gabonafélét (árpa, rozs) foglalt magában. Az alacsony termelékenység miatt még idényidőben is, valamint Svédország ritka népsűrűsége ellenére is, az ország 1685-től kezdve bizonyos mértékig a gabonaimporttól függött.

A földbirtok kifejlődését úgy ismerjük, mint a fiskális egységben kifejezett *hemman/mantal*-t, egy közönséges tanyát, amely mintegy 9-14 hektáros művelhető földből áll. Ahogy az első táblázat mutatja, a tulajdonosi formák változása 1500 óta valóban feltűnő. Külön mutatja a Korona 1527-es reformját, a nemesek elidegenítéseinek 17. századi folyamatát, amelyet a Korona az 1680-as években

erőteljesen megállított, valamint az adó csökkentéseit (*skatteköp*), amely által a Korona bérlői tulajdonosai lettek földjeiknek (1719-70, 1789).

A nemesek maguk által vezetett birtokai a földterület 6%-át tették ki 1772-ig, amely csak együtöde a nemesi földbirtoklásnak. A svéd falusi társadalom paraszti jellegű volt. Azonban mivel a *säterier*, vagyis az adó alól mentesült ősi birtokok bizonyos tartományokban koncentráálódtak, mint Skåne és Södermanland, a kötött szolgálat formájában megjelenő bérlői kötelezettségek (Skåne-ban *hoverinek* nevezték) időnként a kizsákmányolás komoly formáiként jelentek meg, eltérően a kelet-európai szolgaságtól, vagy a középkori jobbágyaságtól.

A 18. századi Svédországban, mint ahogy a nyugati világ legtöbb országában is ez volt a helyzet, jelentős népességnövekedés volt tapasztalható. Ez 1749-58 között évi 0,8-os volt. Így növekedett a nyomás a hagyományos falusi társadalomra, amely a nemzeti népességből a családok 80, vagy több százaléka. Ebből következően a parcellázás (*hemmansklyvning*) lendületet kapott. 1684-ben a *hemman* negyedének megállapították az alsó határát. Úgy találták, hogy a birtok további aprózódása veszélyezteti a birtokok fiskális életképességét. 1747-ben azonban ezt a határt megszüntették. Így a gazdaságok felosztása azzal fenyegetett, hogy a hagyományos falurendszer kerete felbomlik. A 18. században az acre-ben kifejezett földterületben jelentékeny növekedés volt, de ennek mértéke még felméréndő. Ebben az időben a telkesítés főleg a népességnövekedéshez látszik kapcsolódni.

4. A háromszakaszos reform

A hagyományos *tegskifte* elleni támadás a 18. század közepe táján indult. Amint Folke Dovring aláhúzta, a tagosítás Svédországban pontosan „akkor kezdődött, amikor a parcellázódás erőteljesen növekedett; a régi falvak és falvacskák külterületén fekvő földek szabaddá tételének mozgalma összekapcsolódott a korábban nemzedékeken át stabil földdarabok újraosztási hullámával.”

1746-ban Jacob Faggot (1699-1776), a Földmérő Hivatal vezetője kiadta híres brosuráját, amelynek címe „Svenska lantbrukets hinder och hjälp” (A svéd mezőgazdaság akadálya és orvoslása). Modern merkantilista szempontból helyeselte a népességnövekedést, mint a fejlődés egy útját. Faggot a tagosítást a megkívánt nagyobb népesség eltartásának egyik előfeltételeként tartotta. Azt javasolta, hogy még a legegyszerűbb falubeli kérésére is végre kell azt hajtani. Faggot a „falukényszer” „kárait” is aláhúzta, amelyek, úgy tartotta, hogy kibogozhatatlanul kapcsolódnak a *tegskifte*-hez. A svédeknek látszólag csak a leghatározatlanabb elképzeléseik voltak az Angliában végbemenő bekerítési folyamatról. Amint Eli F. Heckscher óvatosan állítja, „nem lehetetlen, hogy jó hírnevet érdemel jelentős eredetiségért.”

Nagyon érdekes megfigyelni azt a gyorsaságot, amellyel az állami kormányzatban Faggot ki tudta fejteni eszméit. A „rendi szabadság korszaka” (*frihetstiden*) parlamenti rendszer idején (1718-72) a kormányon levő Hat Párt gyorsan jóváhagyta nézeteit. Először Faggotnak sikerült 1749-ben módosítani a Földmérők

Szabályzatát, ajánlva, hogy „szelíden, de határozottan”, a földek előrehaladott újraosztásának ártalmatlanságával hassanak a falubeliekre. Ha az általános meg egyezést meg lehetne valósítani, a helyreállítást úgy kellene végrehajtani, hogy olyan kisszámú telket ítéljenek oda minden gazdaságnak, amennyit lehet. Erre a Faggot által javasolt szót, *storskifte* (nagy újrakiosztás) használták, de a falu beleegyezésétől való függés nyilvánvalóan csökkentette az ötletek végrehajtását.

1755-ben Faggot egy másik memorandumot szerkesztett a témában, hangsúlyozva, hogy a tagosítás szükséges a mezőgazdasági termelékenység növeléséhez. 1757-ben a Földtagosítási Törvény a *storskifte*-t függővé tette az egyszerű falubeliek kérésétől. Ez azonban csak a szántó területet érintette és a cél csupán az volt, hogy minden gazdaság parcelláit egy területen belül egyesítse. Határként szolgáló árkokat ástak az egyesített telkek között. 1762-ben egy másik rendelkezés megtiltotta, hogy egy gazdaságon belül 4 parcellánál több legyen, de a gyakorlatban a beféradt földmérők továbbra is többet ítéltek oda. 1783-ban maximum 8 telket engedélyeztek. Másrészt Faggot eredeti elképzeléseihez képest egy egyszerű falubelinek nem volt joga, hogy saját földje egytagba vételét kérje, még ha birtokainak nagy része szétszórva feküdt is. A földmérők térképeit a helyi törvényszékeknek kellett jóváhagyni. Mérsékelt formában a *storskifte*, amelyet Skåneban éppúgy, mint Uppland-on, Stockholmtól északra elindítottak, gyorsan terjedt és 1772-re a svéd birtokok egyharmadát érintette. Finnországban, amely 1802-ig a Királyság része volt, maradandó hatása lett. A *storskifte* a falurendszert érintetlen hagyta, de 1783-ban a módosítás nyilvánvalóan megnyitotta az utat a radikálisabb módszerek felé.

Nem meglepő, hogy a kezdeményezés most a nemesi földbirtokos osztálytól indult ki, mivel a földbirtokosok úgy rendezhették át bérlők falvait, ahogy akarták. 1782-ben egy korábbi hadseregkapitány, Rutger Maclean báró (1742-1816), egy gyatrán vezetett majorbirtokot örökölt, Svaneholm-t, a skånei alföld szívében. Magában foglalta majdnem az egész Skurup egyházközséget, 700 emberrel. A bérlők 4 külön faluban éltek, külön a *säteri*-től (ősi birtok), amelyet külön földművesek műveltek. Maclean végzetes döntést hoz, hogy a tagosítást a legegyszerűbb formában hajtsa végre. Készítettek egy térképet és a földet 73 gazdaságra osztották; mindegyikhez 40 acre szántóföld és 8 acre legelő tartozott. A szögletes telkeket, amelyek közepén egy új gazdasági épület állt, közvetlen utak kötötték össze. A földesúr azt is elhatározta, hogy bérlőinek nem kell majd egy napot sem a majorban szolgálni. Bérleti díjait pénzben kell fizetni, míg a *säteri* földeket teljesidős mezőgazdasági munkások művelik. Azonban a bérlők nagyon vonakodva költöztek el falvaikból, bár a gyakran mesélt történet Maclean-ről, hogy hangosan jajveszékeltő bérlőit fegyveresekkel kísérte új otthonaikba, feltehetően koholmány. 1786-ban az egyházközségnek le kellett mondania népességének hetederől. Mint tulajdonost, a merész kísérlet költségei őt terhelték. Maclean közel került a csödhöz, és nyilvánvalóan a gabonaárak pillanatnyi emelkedése mentette meg. Az új gazdaságok gyorsan sikeresnek bizonyultak a termelékenység szempontjából és az üres gazdaságok is megteltek. 1800-ra Skurup lakossága 1786-hoz viszonyítva megduplázódott.

Macleane kísérlete a legtisztább formában fejezte ki a 18. század végi racionalizmust. Környezetében felvilágosult, jóakarátú despota volt, aki tudta, hogy mi a legjobb. Igen jártas volt kora kultúrájában. Svaneholm-ban alapított iskolája barátja, Pestalozzi hatását tükrözi. Különösen sokat olvasott a mezőgazdaság kérdéseiről. Egy skót törzs nagyon távoli leszármazottja volt és ismereteit a bekerítésekről francia és német, valamint angol írókra építette. Mégis, Maclean valószínűleg jobban befolyásolta az, ami éppen Öresund Straits-n fordul elő. Dániában egy felvilágosult földbirtokos, aki később vezető politikus lett, A.P. Bernstorff gróf birtokán az egy gazdaság - egy egység tagosítást valósította meg nem korábban, mint 1764-ben. 1781-ben törvényes bevezetése követte.

Más skáni földbirtokosok, akik Maclean először örülnék tartották, hamarosan megpróbálják követni példáját. A hatóságok is tudomásul vették. Faggot utódja, Eric Wetterstedt, mint a Földmérő Hivatal igazgatója, először nem rokonszenvezett az ötlettel, amely érvénytelenítette az oly sok *storskifte*-re bevezetett határozatokat. Később aztán meggyőződött a módszer gazdasági előnyeiről. Ebben az időben Svédországban autokratikus királysági forma uralkodott. A fiatal király, IV. Gusztáv tanácsadói, Adolf és Wetterstedt részt vettek abban, hogy rábeszéljék őt, törvényesen szentesítse az *enskiye* (egyszerű újrakiosztás) reformot, amelyet Maclean előzően már bevezetett. De a báró nevét soha nem említették határozottan a törvényben, mert a királyi despotizmus ellenségének bizonyult a drámai 1789-es országgyűlésen. Skáne fő kormányzója, Johan Christopher Toll tábornagy, részben katonai okokból, támogatta az *enskiye*-et. A lázadó parasztokat könnyebb legyőzni, ha nem zsúfolt falvakban védik magukat. Az *enskiye*-t először Skáneban vezették be 1803-ban, de 1804-ben kiterjesztették Västergötland délnyugati tartományára is, és 1807-ben végül az egész országban, kivéve Dalecarliát, Norrlandot és Finnországot.

A *storskifte*-től eltérően az új reformnak, bár határozottan nem kívánta a falvak, valamint szántók, legelők, közlegelők felosztását, a gyakorlatban mégis ilyen hatása lett. A kérdésben szintén nem tartották szükségesnek az udvari jóváhagyást, csupán a megye kormányzóját. Mint korábban, a nagy földbirtokos döntése, vagy egy egyszerű falusi kérése elégséges volt, hogy a földmérők megkezdjék nehéz munkájukat.

Ez nehéz volt mind az elkeseredett ellenállás miatt, amellyel szembetalálták magukat, mind a munka természetének bonyolultsága miatt. A föld különböző kategóriáit minőség szerint kellett osztályozni és minden egyes gazdasághoz tartozó összes szétszórt telket fel kellett mérni. Azután életbevágó döntést kellett hozni, néha a parcellákat felvázolva, hogy kinek kell a faluból elköltözni. Azok, akik elköltöztek, gyakran nagyobb kiterjedésű, de gyengébb területet kaptak, amelyek eddig falusi közföldek voltak. Állami anyagi támogatást nyújtottak a költözéshez, de ez messze volt attól, hogy e meghatározott célra elég legyen. A földmérők munkáját a gazdaság tulajdonosa maga fizette, míg a bérlői felmérésért a földesúrnak kellett fizetni.

A következő két évtized folyamán az *enskiye*-t könyörtelenül végrehajtották a legdélebbi tartományokban is. Ezt nagyban megkönnyítették a rendellenesen

magas gabonaárak, amelyek a napóleoni háborúk alatt uralkodtak. Logikusan, mind a földesurak, mind a szabadbérlek gazdasági problémákkal néztek szembe, amikor 1819-ben az árak leestek. Dániától eltérően nem alapítottak a tagosítást megkönnyítendő rendkívüli hitelintézeteket és jónéhány skáni szabadbérlek tönkrement. Azonban a nemesek bérlőit még komolyabban érintette az, amikor a földbirtokosok földjeiket tagosítva egyszerűen kilakoltatták őket. Malmöhus megye összes bérlőinek 40%-a, Oscar Bjurling szerint, erre sorsra jutott 1810 és 1850 között, amikor mezőgazdasági bérmunkásokkal helyettesítették őket. Ez egy még feltűnőbb ellentétet mutatja a Dániában lezajló tagosítási folyamatnak. Ott a bérlők különböző jogai jelentékeny legális támogatást kaptak az 1790-es évek folyamán.

Mindazonáltal Skáneban az *enskite* reform sikeresnek bizonyult. Ahogy Fagot elképzelte, a radikális tagosítás az országnak ezt a részét a királyság nagy magtárává változtatta, ahogy ma is az. Malmöhus megyében a gazdaságoknak az összterülethez viszonyított aránya az 1805-ös 16%-ról 1833-ra 43%-ra emelkedett.

Västergötland tartományban néhány falu szintén nagy volt és a természetes körülmények is kedvezőek voltak az *enskite*-hez. A távolabbi északon azonban a reform tovább haladt. Minél ésszerűtlenebbnek tűnt, annál nehezebbnek bizonyult végrehajtani. A falvak kisebbek voltak és a gazdaságok kevésbé szétapróztak, mint a legdélibb területen. Ugyanakkor a terep tördeltebb volt és eltérő volt erdőségben, valamint egyenetlen volt minőségben is. A birtoklás és a földfelesztés különösen bonyolult természete miatt Dalecarlia tartományt kivonták az *enskite* alól, de 1807-ben alávetették a *storskifte*-nek.

Az alkotmányos monarchia bevezetése után 1809-ben az ellenállás az *enskite*-vel szemben egyre hangosabb lett azoknak a svéd parasztoknak a részéről, akik az országgyűlésen képviseletet kaptak. Válaszképpen ezekre a panaszokra, a *laga skifte*-t (legális újrakiosztás) iktatják törvénybe 1827-ben, M.J. Danskwardt belügyi segédtitkár vezetésével. Ez a fajta tagosítás minden gazdaságnak maximum 3 különböző parcellát engedélyezett. Helyettesítette az 1807 óta párhuzamosan zajló *storskifte*-t és *enskite*-t. Meg kell figyelni, hogy ez a tagosítási törvény nem volt része a király és az országgyűlés által közösen elrendelt törvényhozásnak, hanem a közigazgatási törvényhozáshoz tartozott, amelyet egyedül az előbbinek tartottak fenn. Az 1823-30-as országgyűlésen ismét hangoztatott szembenállás ellenére a *laga skifte* szigorúan fenntartotta a falvak széttörésének elvét, bármiikor, amikor szükségesnek látszott. Ez a tagosítási törvény érvényben maradt és 1926-ig fokozatosan alkalmazták. Csak Dalecarlia maradt kivétel a törvény alól. Északon, Norrlandban, a *laga skifte*-t később vezették be. Itt ezt egy másik alapos folyamat előzte meg, *avvittringen*, amely a korona és a gazdaság közötti határvonalra utal az erdők, mocsarak és hegyek kiterjedt területén.

A földtagosítás néha még a harmadik szakaszban is nagyon fájdalmas folyamat maradt. Östergötland tartományban egy falu 16 gazdaságot foglalt magába 1915-ben is. E folyamat idején egy farmer megőrült, egy másik felakasztotta magát és az a sok per, amely írgységből és keserűségből eredt, húsz évig tartott.

Västergötlandban egy korábbi, 1820-as évekbeli eset mutatja a nagyon éles konfliktusokat, amely a falvak széttröése következményéből fakadt. Egy népdal szintén ezt mutatja. Azonban a falubeliek többsége gazdasági okokból támogatója maradt a *skifte*-nek. A választóvonal a *skifte* támogatói és ellenzői között ebben az esetben nem esett egybe a falun belüli különböző gazdasági-társadalmi rétegekkel. Inkább azok látszottak ellenezni a módszert, akiknek távolabbra kellett költözni.

Ahogy a második táblázat mutatja, nem kevesebb, mint 66 ezer svéd parasztháztartásnak kellett elköltöznie korábbi lakóhelyéről 1828 és 1926 között. A harmadát képviselik azoknak a gazdaságoknak, amelyet a *laga skifte* érintett. Délen a jelenség közel volt a 40%-hoz. Nem meglepő ezért, hogy tiltakozások a legelkeseredettebb és legharagosabb volt. Mégis a legtöbb esetben azok, akiknek el kellett költözni, gazdaságilag a legtöbb hasznot húzták a kényszerű módszerekből. Nagyobb darab műveletlen földdel ellátva, támadóivá váltak a nagyon kiterjedt telkesítésnek.

A példák számos helyi változatát mutatják a tagosításnak. Nyolc körzetben, Skåne járásában az 1806-1840 közötti 340 *skiften*-ből 41%-ot hajtottak végre 1826 és 1835 között. A délnyugati Skaraborg megye három körzetében 1771 és 1880 között a teljes 51 378 hektáros területet alávetették valamilyen *skifte*-nek. Csak az 1854-65 közötti tizenegy év alatt a teljes terület 44%-át tagosították. De ebben a példában szereplő gazdaságok majdnem felét, amelyeket az 1860-as és 1870-es években legmagasabb adóértékűre becsülték fel, 1830 előtt tagosították. Érdekes megfigyelni, hogy a folyamat egészében lassabban zajlott le Kelet-Svédország középpontjában, ahol a majorbirtokosok száma aránylag nagy volt. A földesúrak anélkül, hogy alávetették volna magukat a *laga skifte* szabályainak, valahogy át tudták rendezni birtokaikat. Mégis ez a hozzáállás paradoxnak látszik, ha valaki felidézi azt a mohóságot, amellyel Scania-feli felebarátai megragadták az *ensskifte* lehetőségeit.

Úgy becsülik, hogy 1827 és 1860 között Svédország teljes gazdasági területének 45%-át vetették tagosítás alá. 1870-re a folyamat gyakorlatilag lezajlott, északot kivéve, 1950-re a gazdasági területeknek legfőljebb 5%-a tudott még hasznot húzni valamiféle tagosításból.

1. Táblázat

Földbirtoklás: a hemman százalékaránya Svédországban
(kivételem Finnország)

Év	Gazdaságtulajdonos* (Skatte)	Korona (Krona) (Nemesség (Fralse) Bérlők	Egyház (Kyrka))
1500	51,7	5,5	21,8	21,0
1560	49,4	28,2	22,4	0,0
1655	(34,8)	65,2	0,0
1700	31,5	35,6	32,9	0,0
1815	52,6	14,5	32,9	0,0

*birtokos paraszt (adózó p.)

Forrás: *E.F. Heckscher: An Economic History of Sweden (1954), 126-128.*

2. Táblázat

A laga skifte eredményeként falvaikból elköltözni kényszerülő
bonde háztartások, 1822-1870

Terület	A költöző bonde háztartások száma	Százalékarányuk a skifte által érintett háztartások teljes számából
Götaland	47.300	39,7
Svealand	14.600	27,7
Norrland	4.100	17,6
Egész	66.000	33,8

Forrás: *G. Utterstörn: Jordbrukets arbetare, I. (1957) 566.o.*

5. A következmény: gazdasági szempontok

A legtöbb tudós egyetért abban, hogy bár a tagosítás, mint olyan, nem eredményezhetett gazdagságot, mégis a svéd mezőgazdaság lenyűgöző terjeszkedésének útját egyengette. Különösen meglepő lenne a talajjavítással való kapcsolat.

A gyakran idézett hivatali statisztikák szerint Svédországban 1800 és 1860 között a majorföldek majdnem megháromszorozódtak, 850 000 hektárról 2,5 millió hektárra. Ez a növekedés tovább folytatódott századunk kezdetéig. A jelenlegi kutatások azonban arra hajlanak, hogy valamiképpen csökkentség a globális adatokat. David Hännerbert a Narke-i tartomány agrárstruktúra fejlődését tanulmányozta alaposan, és a fent említett helyett inkább az 1,5 millió hektárról (1800) a 3 millió hektárra (1865 való növekedést tételezi fel. Milyen mértékben volt az ezidáig alig ismert talajjavítás folyamata a tagosítás következménye?

Egy Västergötland megyei község jelenlegi esettanulmánya alapján valójában ez volt a fő ok, ami miatt 1821 (a *laga skifte* éve) és 1879 között a hektárterület megduplázódott. Az ország ugyanazon részében fekvő nagyobb területek tanulmányozását alapul véve Sture Martinius szintén a tagosítás nyomában vizsgálja a talajjavítás fokozódását, de nem zárja ki a *laga skiftéhez* viszonyított elsődleges fontosságát sem. Az *enskifte* vagy *laga skifte* nagyon gyakran borította fel a farmokon a már korábban létező egyensúlyt a szántóföldek és legelők között. Ez a talajjavításra szükségszerűen erős ösztönzést jelentett.

Még nehezebb lesz a talajjavítás költségeit felbecsülni. Martinius nézete szerint, az előző (tagosítás) egyszerűen feltételezi az utóbbit (talajjavítás), a további befektetéseket, azért, hogy jövedelmezőbb legyen. A korai 19. század folyamán a nagy földtulajdonosoknak, csakúgy mint a parasztoknak, mindezeket a költségeket főleg a gabonaeladásból származó profitból kellett finanszírozni. A földtulajdonosok még az újonnan szerzett földjeik részeinek eladására is rákényszerülhettek, Gustaf Utterström véleménye szerint a tagosítás ritmusa éppen ezért követi a gabona ármozgását. Azonban, amikor ezt Skåne tartomány esetében megvizsgáljuk, hipotézisünket csak részben támasztja alá.

A század közepe felé megjelentek mind a takarékpénztárak, mind a jelzálog- és kölcsönintézetek (hypoteksföreningar). Néha hitelt kaptak a *skifte* finanszírozására. Azt azonban észre kell venni, hogy mind ezeket, mind a nem-vidéki magánkölcsönzőket főleg a nagy földtulajdonosok vették igénybe. Martinius mintája szerint a kisfarmerek alapján véve továbbra is több más, tehetősebb földtulajdonosra támaszkodtak a kölcsönök esetén.

Az 1860-as évekig a jelentős termelésnövekedésért főleg a hektkárnövekedés volt a felelős. Így a hazai mezőgazdaság nyilvánvalóan ki tudta elégíteni a gyorsan növekvő lakosság részéről táplált növekvő igényeket. 1800-tól 1880-ig a svéd lakosság megduplázódott, 4,5 millióra. Bár, amint a 4. táblázat mutatja, a 100 lakosra jutó majorföldek területe 64 hektárról 74 hektárra emelkedett.

Az 1820-as évekig Svédország gabonaimportra kényszerült. A század közepe felé a gabona iránti külső kereslet hirtelen megnövekedett. A Gabonatörvény 1846-os hatálytalanítása után Anglia lett a svéd zab egyik legjelentősebb vásár-

lója, amit elsősorban lovak takarmányozására használtak fel. 1871-75-ig terjedő időszak alatt a svéd zabtermelés (nem számítva a vetőmagot) nem kevesebb mint 37 százalékat exportálták. Ez az export világosan kapcsolható a talajjavításhoz (és így a tagosításhoz is), mivel az új földek gyakran szegényebbek voltak és ezért inkább a zab termelésére voltak alkalmasak, mint más, igényesebb növények számára. Ez a gabonaexport azt sugalmazza, hogy a növekvő hazai piacot már sikerült kielégíteni. Az is lehetséges, de a statisztikák hiánya miatt nehéz bizonyítani, hogy a gabonafogyasztást felváltotta a burgonyafogyasztás és ez lehetővé tette a gabona exportját. A burgonyatermesztés erőteljesen növekedett, nem kevésbé a homokos, megjavított talajokon is. Az 1850-es évektől egészen az 1870-es évekig a gabonaexport alapvető fontosságú maradt a nemzeti gazdaság számára. Ezalatt az időszak alatt a mezőgazdasági jövedelem fejlődése és a bruttó nemzeti termék növekedése között közeli kapcsolat van.

A nagyfokú talajjavítás technológiai fejlődést feltételezett, de az 1860-as évekig a mezőgazdasági termelés módszere szinte változatlan maradt. Az évszázad hátralevő részében történő nagy mezőgazdasági terméshozam növekedést a felszerelésekbe és a trágyázásba történő befektetés előzte meg. Ez azt is jelentette, hogy a nagy és kisebb farmok termelékenysége közötti különbség növekedett.

Bár a tagosítási reformok gazdasági értékeléséhez általában a lenyűgöző 19. századi mezőgazdasági növekedés szolgáltatott háttérrel, a 20. századi távlatok megkérdőjelezték ezt. Így, 1945-ben John Frödin, geográfus, erősen vitatta, hogy a reformok voltak a felelősek a tagosított földek új, jelentős felosztásának ösztönzéséért, a *hemmanskypning* formájában, csakúgy mint a partmenti földek termővé tételéért. Következésképp, a 20. század közepe felé haladva a tagosítási reform nemkívánatos eredménye lett, hogy néhány kistulajdonost pusztulásra ítélték. Szintén Frödin szerint, paradox párhuzam vonható a megművelt földek ősi felosztása és az erdőföldek hosszú, keskeny sávokra való felparcellázása között, amely a racionális erdőszelvényből a legkényelmetlenebb jelenség. Frödin megkérdőjelezi a falvak feldarabolásának gazdasági ésszerűségét az egyre terjedő modern berendezések, mint a csatornák, folyóvízellátás, elektromosság, telefon- és postai szolgáltatás szempontjából, amely csakúgy problémája a vidéknek, mint a mezőgazdaság mechanizálásának.

Természetesen, Frödin kritikája is nagyobb hangsúlyt kapna, ha a mezőgazdasági termelőszövetkezetek alapítását vonzó célnak tekintenénk. De ha a tagosítási reform célja és fő jelentősége az volt, hogy létrehozta a tudatos és független farmerek osztályát, amely valószínűleg alkalmazkodott az új technikához és ötletekhez; és hogy megkönnyítette a termelésnövekedést egy kritikus pillanatban, akkor mindent összevetve nehéz tagadni, hogy a svéd tagosítási reformnak volt pozitív gazdasági hatása. Másfelől, amint azt Nyugat-Európa mezőgazdaságtörténete mutatja, a „falukényszer” megszűnhetett tagosítás nélkül is; és Frödin azt is kimutatta, hogy a mezőgazdasági termelékenység számottevő növekedése még azokon a területeken is megtörtént (Dél-Németország), ahol a felosztottság továbbra is túlsúlyban volt.

6. A következmény; társadalmi szempontok

Nem kétséges, hogy a tagosítási reform társadalmi következményei vitatottab-
bak, mint a gazdasági hatások. Igaz, amint azt az egyik tudós, Alf Aberg állítja,
„a társadalom képtelen volt megoldani az agrár-szegénység azon problémáit, ame-
lyeket az *enskifte* már korábban segített létrehozni.”

A falvak feldarabolása valójában egybeesik a demográfiai hullámmal. A falusi
felnőtt férfilakosság 1750 és 1860 között nem kevesebb, mint 40%-al emelkedett,
400 000-re. Mégis a *bönderek* száma – akár szabad parasztokról, akár bérlőkről
van szó, akik a teljes falusi felnőtt férfilakosság 80%-át adták 1750-ben – alig
emelkedett. 1860-ban kevesebb, mint a 60%-ot adták. Másrészt, ugyanebben az
időszakban megháromszorozódott a kiscsászák (*torpare*) és a szegény kisbérlők
száma, aki a bonde határán vagy a földesúri földön éltek és a napi munka nehéz
terheinek voltak alávetve. Voltak még nyomorúságosabb falusi proletárok, az úgy-
nevezett *backstugusittare*-k („emberek, akik a lejtőn kunyhókban élnek”): gyakran
idősek, vagy nyomorultak voltak és csak azzal a kis földterülettel rendelkeztek,
ahol burgonyát és répát termesztettek; és az *inhysesshjon*, azok a nincstelének,
akiket csak az élelem és a szállás minimumával láttak el cserébe bármilyen mun-
káért, amit a faremereknek el tudtak végezni. Ennek a két csoportnak a létszáma
megkettőződött. A kései 18., és a korai 19. század folyamán egy másik falusi
proletárcsoport bukkant fel hirtelen – ez volt a *statare*. Mezőgazdasági munká-
sok voltak, akik vagy a földparcellák hasznélvezeti jogával rendelkeztek, mint
alapvető fizetéssel, vagy barakkokban együtt éltek és fizetésük nagyrészt a farm
termékeiben kapták meg. Ezt a nagyon mozgékony, de nagyon kizsákmányolt cso-
portot nem helyezték törvényen kívül egészen 1944-ig. Végül ott voltak a *bönderek*
fiai és az állandó gazdasági cselédek (*drångar*), akik a szolgálókkal együtt (*pigor*)
a teljes vidéki lakosságnak kb. negyedét adták 1750 és 1850 között.

Hogyan lehetne a svéd vidék proletarizálódását megmagyarázni? Általában
természetesnek tartják, hogy ez volt a demográfiai hullám funkciója. A *statare*
esetében azonban világos, hogy ennek az új proletárcsoportnak a megjelenése
közvetlenül a nagybirtokok újjászerveződéséhez kapcsolódik. Az egész témát Ch-
rister Winberg vetette fel újító módon mostani monográfiájában, amely egy
Västergötland-i községről szól a 18. század közepétől a 19. század közepéig. A
szerző rámutatott, hogy ebben a körzetben a hektárterület növekedése gyorsabb
volt, mint a lakosságé és a szaporodási arány alacsonyabb volt a földnélküli ele-
mek, mint a *bönder* körében. A korábban említetteknek kb. a fele valójában a
később említettek közül táplálkozik - a lefelé irányuló társadalmi mozgás egy jelen-
sége. Továbbá, míg a 18. század folyamán a *backstugusittare* és az *inhysesshjon*
gyakran alkotott nemteljes családokat (pl. özvegyek és gyerekek), később közöttük
is megnövekedett a felnőtt férfiak száma. Így a proletarizálódás egész folyamata a
vidéki újjászerveződés környezetébe illeszkedik a mezőgazdasági termékekre irá-
nyuló, egyre növekvő igény formájában. Winberg azt is állítja, hogy a parasztok
egyre növekvő integrációja a piacgazdaságba a társadalmi rétegződéshez vezetett

el. A további kutatások mutatják, hogy milyen hasznos lehet ez az új megközelítés.

Mind a kisgazdák, mind azok, akik csupán letelepedtek a közös falusi földéken, nagyon megszenvedték az *enskiftét* és *lagaskiftét*. Gyakran teljesen figyelmen kívül hagyták őket. De elég érdekes módon Lennart Jöberg mostani tanulmánya azt írja, hogy a béresek bérének csökkenése az 1780-as és 90-es évek alatt sokkal komolyabb volt, mint majd 1830 és 1840 között lesz, amikor a lakosság növekedése és a falvak feltörése különösen gyakori lesz. A valószínű magyarázat az lehetne, hogy az új majorsági földek talajjavítása nagyban emelte a mezőgazdasági munkára való igényt. Mindenesetre nem kétséges, hogy a *bönder* és a falusi proletariátus közötti szakadék egyre szélesedett, amint az előbbi elkezdte behajtani a svéd mezőgazdasági szektor erősen emelkedő jövedelméből fakadó előnyöket. Utterström szerint a tagosítás után a *dräng* számára egyre nehezebb lett a *bönder* közé emelkedés azzal a megtakarított pénz segítségével, ami egy kis farm megvásárolásához volt szükséges. A társadalmi kontroll összeszűkült, amikor egyszerű *bonde* védnökök helyettesítették a faluközösséget a hatalom forrásaiként. A kései 18. századtól kezdve egyre kockázatosabb és félrevezető a svéd mezőgazdasági társadalmat a földesúr-paraszt ellentétpártjának terminusában elemezni. 1789 után még a közönséges paraszt is képes volt *frälse hemman*-t szerezni, ami 1810 után a nemesi birtoktermészetűekre is kiterjedt és éltek is ezzel a lehetőséggel. Hogy vajon a parasztság (mint a földesurak) integrálódott-e a piacgazdaságba, az csupán a társadalmi rang kérdése volt.

Az 1840-es évektől a USA-ba irányuló tömeges emigráció fokozatosan csökkent a svédországi társadalmi feszültségeket és problémákat. A *bönder* és *torpare* vezető szerepet játszott a migrációban, a tömeges emigráció legkorábbi szakaszában. Amint Sten Carlsson kimutatta, az évszázad vége felé azonban, amikor a svéd emigráció elérte csúcát (1886), az emigrációs hullámban való részvételük sokkal alacsonyabb volt, mint a teljes svéd lakosságban való arányuk. Az igaz, hogy bizonytalan jövőjű házасulatlan fiaik és lányaik az emigráció fontos hányadát tették ki, de az igazi vidéki proletariátus meglepően kevés közöttük. Egyszerűen nem volt elég pénzük a hajójegyre. Ehelyett a mezőgazdaságból az iparba irányuló belső munkavándorlás tömegét tették ki.

Van-e közvetlen hatása a falvak feltörésének a belső migrációs hullám fejlődésére? Amennyire tudjuk, ezideig a kutatások ezzel a kérdéssel nem foglalkoztak. Sokatmondónak tűnik például, hogy Västergötland tartományban a legintenzívebb *skifte* reform időszaka (1854-65) egybeesett vagy közvetlenül megelőzte az emigrációs arány növekedésének első szakaszát (1880-as éveket megelőzően). Legalább pszichológiai síkon van kapcsolat. Kétségtelen, hogy azok, akiket szülőföldjük elhagyására kényszerítettek a *skifte* erőltetésének eredményeképp, csak egy, vagy kevesebb mint egy mérföldre költöztek el. Még így is, ez a változás sokkal fatálisabb döntéseket eredményezhetett a tengerentúli migrációhoz képest, amelyek kevésbé sugalltak tiszteletet.

Más társadalom-pszichológiai szempontok nagyobb figyelmet kaptak a *skifte* reform körül folyó tudományos viták folyamán, olyan viták során, amelyek külö-

nősen élesek voltak az 1940-es és 50-es évek alatt. Még ha lehetetlen is bizonyítani és mérni, a földtulajdonosok, akik maguk mögött hagyták a falut az új tagosított földekért, valószínűleg kezdeményezéseiknek több teret, nehéz munkájukért pedig személyesebb jutalmat találtak. Helyzetük így alapvetően hasonló lett az újvilági bevándorló farmeréhez. Ő is nyitottabb lett az új ötletek irányába, kész volt kipróbálni az új terményeket, a művelés új módszereit és a termékek piacra termelésének új módjait. Ezzel kapcsolatban érdemes visszaidézni a tagosítási reform előtt, a hatóságok által a mezőgazdaság racionalizálására tett erőfeszítéseket, amelyek azonban mindig elbuktak. Alf Åberg szerint még a burgonyatermesztés elterjedése is összeegyeztethetetlen volt a termesztés különböző ritmusa miatt. Azt is figyelembe kell venni azonban, hogy a burgonya elfogadása egész Észak-Európában megtörtént attól függetlenül, hogy a tagosítás megtörtént-e vagy sem. Bármiképpen legyen is, mindent összevetve, a tagosítás újító hatása nagyon valószínűnek tűnik.

De vannak-e a *skifte-reformoknak* ilyen széleskörű szociálpszichológiai hatásai? Åberg nézete szerint hozzájárultak az elemi oktatás gyors és sikeres elterjedéséhez az 1842-es rendelet beiktatása után. Továbbá, Albert szerint, megkönnyítették a *Szabad Egyház* és a *mértékletesség* népszerű mozgalmának gyors elterjedését.

Másrészt, a tudósok, mint pl. John Trödin és Bertil Boethius is hajlanak, hogy hangsúlyozzák mindazokat a pozitív értékeket, amelyeket a falvak feltörésének következtében veszítettek el, mint pl. a harmóniát, az együttműködési szellemet és a biztonságérzetet, amelyeket a falusi közösség jellemzőinek tartottak. Ez az interpretáció veszélyesen közeljárt az idealizációhoz és az egyszerűsítéshez, bár a magányosság és az unalom egy kissé magasabb foka része lehetett annak az árnak, amit a paraszti osztály fizetett a megújult erejéért.

7. A következmény: politikai szempontok

Svédországban a 18. századi parlamentáris rendszerben a mérsékelt reform a paraszti rend támogatását élvezte. Másrészt, a parasztsokra később egyre drasztikusabb reformokat erőltetett az abszolút monarchia, később a hatalmas állam-bürokrácia, attól függetlenül, hogy akarta-e őket vagy sem. Azonban, amint azt Oscar Bjurling hangsúlyozza, a földtulajdonos nemesség szintén hasznot húzott ezekből a későbbi reformokból, különösen Svédország legdélibb részein. A reformokat arra használták fel, hogy eltávolítsák bérlőik jelentős részét, amíg a napi munkát továbbra is követelték megmaradó bérlőiktől. 1811-ben falusi felkelés tört ki Skåneban, de aztán vérbe fojtották. A felkelés kiváltó oka a parasztsók soraiból történő katonai toborzás volt, de Bjurling szenvedélyes cikkében összekapcsolja ezt az *enskifte*-t kegyetlen módon kihasználó nemesség magatartásából fakadó elégedetlenséggel. A bérlőparasztsók helyzete továbbra is bizonytalan és sanyarú volt az 1860-as években. Skåneban a bérlők követelték, hogy tegyék számukra lehetővé földjeik megváltását és visszaautásították a napi munka teljesítését - ami

aztán földről való elűzésüket és erőszakos beavatkozást eredményezett (a „Tullberg” felekezés). 1907-ig a bérlők helyzetét törvény nem szabályozta kielégítően.

A falusi tömegek ezen nyugtalanságának megnyilvánulásainál sokkal fontosabb és valószínűleg a tagosításokhoz is valahogyan kötődik az a tény, hogy a svéd falusi lakosság nagy része belenyugodott életmódjának radikális változásába, sőt valójában hamarosan ki is használta ezeket. Mit jelentett az ősi országgyűlési *bonde* képviselőt sérelmeik pszichológiai levezetésének eszközeként?

1866-ban ezt az országgyűlést véglegesen felváltotta egy kétkamarás parlament, ahol a szavazati jog nagyon szigorú vagyon/jövedelemhatáron nyugodott és amely hathatósan kizárta a dolgozó osztályokat. Másrészt, a farmerek és tulajdonosok nagy tömege át tudja lépni ezt a döntő vonalat - köszönhette ezt tagosított földjei jelenlegi vagyonbecslésének (1862). Így egy mezőgazdasági párt, a *Lantmannapartiet* lett a svéd politika vezető ereje 1888-ig, amikor is a párt megoszlott a tarifakérdés kapcsán. A 20. század korai éveiben a parasztok szívós politikai harca az egyenlő jogokért mind az adózásban, mind a katonai kötelezettségek terén végül is teljes sikerre vezetett. A svéd falusi társadalom struktúraváltozása, melyben a tagosítás kétségtelenül a legdöntőbb elem volt, hosszantartó és fontos politikai következmény lett. A teljes politikai demokratizálódás kifejlődését 1919/21-ben érték el, ami azonban főleg egy másik politikai erőhöz, a Szociáldemokrata Párthoz köthető, amely 1889-ben, az ipari munkára alapozottan alakult.

8. A svéd tagosítás megítélése egy összehasonlító kereten belül

A svédországi földtagosításnak más skandináv országokban is megvolt az analóg párja. Amint láttuk, Dánia úttörő szerepet játszott. Svédországgal ellentétben, ott a földnek nem kevesebb, mint 80%-át a nemesek bérlői művelték meg. Az *enskite*-t ott 1781-ben vezették be és a másik eltérés Svédországtól az, hogy ezt 1786-ban hamarosan követte egy különleges nemzeti hitelbank felállítása, a bérlőfarmerek jogvédelmének törvénybe foglalása (1787-91) és legelső sorban a napi munka korlátozása (1795-1799). Így a dán út, amint az Bjurling jelzi, úgy tűnik, sokkal szélesebb és tisztább társadalmi reformáló erő. Svédországhoz képest a dán tagosítást megkönnyítette egy másik tényező: a földvagyon egyetlen kézben való öröklése a felosztás helyett. A gyakorlatban azonban a szokások kevésbé különböztek, mint a törvények. Másrészt, Norvégiában a tagosítási reform később történt meg, mint Svédországban. Az első átfogó törvényt 1857-ben léptették életbe és az főleg az ország északkeleti részeit érintette. Finnországban a *storskifte*-t (finnül: isojoko) a Svédországhoz való tartozás korszakában vezették be, de a későbbi reformokat nem. (Finnországot 1809-ben választották el Svédországtól). Új tagosítási törvényt fogadtak el 1848-ban, de a még hathatósabb intézkedésekre egészen 1916-ig kellett várni. A skandináv országokban a földtagosítás az agrárszektor szerkezetváltozási folyamatának egyik alkotóelemeként értékelhető, amely hosszabb, vagy rövidebb ideig a farmer tulajdonos osztályoknak előnyére válik mind anyagi, mind politikai téren.

Pontosan ebből a szemszögből állíthatjuk ezzel szembe Anglia korai és ugyanilyen gondosan végrehajtott bekerítési mozgalmát hatásos ellentétként. Amint azt Eli F. Heckscher írja, Svédországban „nem volt meg sem a földről való menekülés, sem a kisebb farmerek javainak csökkenése”. Ellenkezőleg, a parcellázás lendületet kapott. Heckscher hangsúlyozza a viszonylag alacsony földmérési költségeket Svédországban, összehasonlítva azokat Angliával. A svéd földmérők „polgári alkalmazottak voltak, rögzített fizetéssel”, akik „csupán jutalmat kaptak minden egyes ügyletért, míg Angliában drága ügynökökre volt szükség”.

Az angol bekerítési mozgalmak jelentőségét Banington Moore abban állapítja meg, hogy az angolok „elidegenítették a parasztkérdést az angol politikáról”. Ezért nem volt meg a parasztoknak olyan nagy tömege, akik szolgálták a földdel rendelkező felsőbb osztályok reakciós csoportjait, mind például Németországban vagy Japánban, „vagy nem voltak parasztforradalmak” orosz, vagy kínai mintára. Amint már láttuk, ez az okfejtés egyáltalában nem vonatkozik a skandináv gyakorlatra. Az angliai bekerítések és a *skifte*-reform közötti összehasonlítás azonban könnyen félrevezetőnek bizonyulhat. Először: amint azt Sven Dahl kimutatja, az eljárás mód távról sem ugyanaz. Másodszor: a bekerítésekkel foglalkozó kutatások állapotát az értelmezések teljesen eltérő iskoláinak a meglétével lehet jellemezni. A revizionisták – mint pl. J.D. Chambers és G.E. Mingay – szerint a bekerítési mozgalmak csúcsa 1760 előtt volt és következésképp az ipari munkára tett hatásuk sokkal kisebb fontosságú volt, mint azt korábban hitték.

Minden különbségük ellenére az angliai és skandináviai fejlődés, amint azt a 4. táblázat mutatja, világosan elkülönül Európa többi részétől, ahol a tagosítás folyamata sokkal később következett be és a 2. világháború utáni Kelet-Európától eltekintve sokkal kevésbé volt teljes. Folke Dovring véleménye szerint Anglia és Skandinávia az első helyen dicsekedhetett ezzel a sikerrel, a falvak többségétől nyert beleegyezésre való bárminemű igény hiányában. Abban az időben, amikor ezek a reformok ezekben az országokban végbementek, a farmerépületek nem voltak olyan drágák és elmozdításuk is egyszerű volt. Összhangban voltak a számarőről a lóerőre való átállás folyamatával is. Dovring aláhúzza, hogy ugyanakkor az angliai és skandináv reformokat azzal a liberális törekvéssel egyetértésben hajtották végre, hogy felszabadítsák az egyént a többiekhez való kötöttség alól; figyelmen kívül hagyva azt a paradox tény, hogy ez magában foglalná oly sokak „egyéni birtokjogának” a megsértését is. Így az erős földbirtokos elit, amely érdekelve volt a tagosításban, valamint a viszonylag hathatós bürokrácia nyilvánvalóan biztosítani kívánta a sikert.

A tagosítás végső értékelése, mint a mezőgazdaság fejlődésében egy tényező, nagyon aprólékos összehasonlító munkákat kívánna meg azon országok gazdasági fejlődéséről, amelyek végrehajtották a tagosítást, illetve amelyek nem (figyelembe véve a természetes előfeltételeket és más változók számát is). Valójában az eredmények nagyrészt feltételesek. Milyen lenne a francia mezőgazdaság a korai 19. században végrehajtott radikális fejlődésű tagosítással? Milyen lenne a svéd mezőgazdaság csak *storskiftével* és valószínűleg *bytvángban*, nyomáskényszerben végződve, vagy ha egyáltalán nem lettek volna tagosítási intézkedések?

9. Következtetések

A tagosítási politika Svédországban viszonylag korai és egy háromlépcsős folyamat tartóssága ösztönözte. Kb. 150 év után a majorföldek kivételesen magas fokú tagosítását érték el. A falvak feltörése volt az eredmény szinte az egész országban.

Sten Carlsson nézete szerint „a falvak feltörése elkerülhetetlen volt, de ezt főlegesen drasztikus úton vitték végbe - ez lett a radikális és egyforma reformokra hajló felvilágosodás előnyének következménye”. Talán a merevségnek több köze van a szokatlanul erős bürokrácia képzelőerejének hiányához.

Ugyanakkor meg kell azt is jegyezni, hogy a parasztok kezdeti ellenállása végül is fokozatosan alábbhagyott. Egyre többen jöttek rá a reformoknak arra a fontosságára, hogy növelik a termelékenységet. A *skifte-reform* iránti igények ezért megduplázódtak a kedvező üzleti áramlatok alatt. Így, amint Gustav Utterström kiemeli, félrevezető lenne a *skifte-reformot* csupán úgy értékelni, mint a felülről jövő nyomás egy kifejeződését.

De még így is, több mint valószínű, hogy a tagosítási folyamat során néhány fontos emberi érték elveszett. Az egyéni kezdeményezőert és az önállóságot valószínűleg megszerezték. Bár a földnélküliség nyomorúsága tetőfokra hágott a tagosítás időszakában, a teljes okozati összefüggés mindeztidáig nem világos. Úgy tűnik, mintha a *skifte* a falusi lakosságnak növekedést kínált volna, de a talajjavítás rákövetkező felgyorsulása időlegesen segítette elnyelni a falusi fölösleget. Ez egy kettős folyamat előtti évtizedekre esett: az Atlanti-óceánon túlra irányuló nagyfokú emigráció, amely az 1800-as években érte el csúcspontját; és az iparosítás, amely az 1890-es évektől kezdve határozottan csökkentette a demográfiai nyomást. A tagosítás felszámolta a modernizálás útjába eső alapvető akadályt és felgyorsította a svéd mezőgazdaság termelékenységnövekedését.

Mégis, Sven Dahl szerint, bár a *skifte-reformok* az agrárexpansió előfeltételei voltak, mégsem voltak az „agrárforradalom” elválaszthatatlan részei. Ezt a folyamatot az ipari forradalom által létrehozott igények idézték elő. A *skifte-reform* inkább a pre-indusztriális mezőgazdasági reformmozgalom eredménye volt.

A *skifte* eltérő eredményei bármennyire kiegyensúlyozzák is egymást, társadalmi, ökológiai, pszichológiai és gazdasági változások nagyon alapos folyamatait jelentették. Ez sokkal észrevehetőbb egy olyan országban, amelyet különben a történeti kontinuitás magas foka jellemez.

Ezen a fokon különlegesebb értékelést nem igen lehet tenni. Ennek ellenére, vagy talán éppen ennek a rendelkezésnek a kivételesen bőséges dokumentációja miatt – néhány helyi kivételtől eltekintve – a rendszeres kutatást tovább kell folytatni. A mennyiségi meghatározás aprólékos módszerének segítségével a svéd történészek elkezdtek feltárni az egyes társadalmi, gazdasági térségeket. Az emigrációs kutatások nagyon biztató eredményei után néhány évtizeddel is ez a helyzet. A *skiften* folyamata és hatása lehetne a következő nagyobb kutatások célja. Ugyanakkor Utterströmnek, a kutatás ezen ágában legjáratosabb tudósok egyikének igaza van, amikor hangsúlyozza, hogy a *skiften* történetét nem elszigetelten,

hanem a lehető legszélesebb összefüggésben kell kezelni. Végül is, csak számos általános gazdasági és társadalmi változáshoz, mint például a falusi technikához és a hitelhez, az ármozgásokhoz és az üzleti áramlatokhoz, a falusi szektor szociális szerkezeti változásaihoz és a gondolkodás egyéni és racionális áramlataihoz való kapcsolódásaikon keresztül lehet őket megérteni.

3. Táblázat

A tagosítás és a gabonaármozgás Skåne tartományban 1802-50

Év	A bevezetett tagosítások száma a tartományban	Ár/hektoliter koronában Malmöhus megyében	
		Árpa	Rosz
1803	29	2.50	3.64
1804	44	2.50	3.94
1805	41	2.73	4.09
1806	47	2.73	4.85
1807	33	2.73	4.85
1808	15	4.24	6.36
1809	8	3.03	4.85
1810	28	2.73	3.94
1811	40	4.70	6.21
1812	29	6.06	8.48
1813	15	4.70	7.50
1814	20	4.54	7.04
1815	21	4.24	6.82
1816	17	5.15	7.57

Év	A bevezetett tagosítások száma a tartományban	Ár/hektoliter koronában Malmöhus megyében	
		Árpa	Ross
1817	21	4.85	7.27
1818	23	6.06	8.48
1819			
1820			
1821			
1822			
1823	27	2.50	3.64
1824	27	2.50	3.64
1825	37	2.88	4.39
1826	33	6.67	8.48
1827	28	3.79	5.45
1828	27	3.64	4.92
1829	23	3.94	6.06
1830	38	4.24	6.97
1831	26	4.09	6.06
1832	26	4.09	6.06
1833	26	3.18	5.00
1834	25	4.54	5.91
1835	25	4.70	6.06
1836	25	5.00	6.13
1837	26	5.91	7.88
1838	16	5.76	7.57
1839	12	4.85	6.36
1840	13	4.54	6.78
1841	12	4.54	10.00
1842	7	4.54	9.09
1843	7	4.85	6.67
1844	8	3.79	5.30
1845	14	5.45	9.09
1846	5	6.82	9.39
1847	16	5.91	7.88
1848	11	4.70	5.91
1849	4	2.97	5.76
1850	5	4.54	6.82

4. Táblázat

*A népesség és a szántóföldek területe Svédországban
(Finnország kivételével)*

A.

Év	Népesség (1000 lakosban)	A szántóföldek területe 1000 hektárban	A 100 lakosra jutó földterület
1800	2.347	1.500	64
1850	3.483	2.600	75
1865	4.114	3.000	73
1880	4.566	3.400	74
1900	5.136	3.600	70
1920	5.904	3.800	64

Forrás: D. Hannerberg: Svenskt agrarsamhalle under 1200 ar. (1971). 31.

B.

Ténylegesen foglalkoztatottak száma a mezőgazdaságban		
Év	A mezőgazdasági lakosság ezrekben kifejezve	Százalék
1850	2.714	78
1870	3.017	72
1880	3.102	68
1900	2.828	55
1920	2.596	44
1950	1.647	23

Forrás: The Biography of People, (1974.). 200.

5. Táblázat

A felnőtt férfiak száma a svéd mezőgazdaságban (ezrekben)					
	1751	1772	1800	1860	1900
Bönder	186.6	192.3	209.7	230.9	271.5
Torpara	29.7	33.6	64.6	99.8	72.3
Backstugusittare és inhysesjon	20.0	28.1	44.4	46.5	54.2
Statare				23.8	33.4
Összesen	234.5	253.9	318.7	401.0	431.4

Forrás: Sten Carlsson: Bonden i svensk historia, III/1956. 24. Gustav Utterström: Jordbrukets arbetare, I(1957.). 25.

6. Táblázat

A földek felosztottsága Európában (minta)

Ország	Hektárankénti parcellák	Farmonkénti parcellák	A tagosítatlan területek mennyisége a mezőgazdasági területekhez viszonyítva (%-ban)
Nyugat- Németország	1.4	10	50
Spanyolország (1945)	0.6	7	50
Franciaország (1901)	1.1	18	30
Hollandia (1950)	0.4	3	43
Dánia, Svédország			5

Forrás: F. Doving: Land and Labour in Europe in The Twentieth Century, (1965). 40.

Fordította: Kovács Rita és Szirmai Mária